

Др Марија Слобода

ТРАГОМ ЗМАЈЕВИХ ПЕСНИЧКИХ ПОЧЕТАКА:
ЗАБУНЕ И ОТКРИЋА – ПРИЛОГ ДОСАДАШЊОЈ
РЕКОНСТРУКЦИЈИ

Трагом неусаглашених података у литератури о Змајевом ступању на књижевну сцену, рад доноси преглед постојећих информација и – прилог досадашњим истраживачким резултатима. У раду се указује на песме *Србска зора* (написану 1846, објављену 1851. у листу „Јужна пчела”) и *Пролетно јутро* (написану 1848, објављену 1852. у Летопису Матице српске). Сагледава се: 1. контекст објављивања, 2. поетичко опредељење (прва је написана по узору на поезију Јована Хаџића, друга на поезију Павла Поповића Шапчанина), 3. накнадни песников однос према њима, који је и допринео забунама у успостављању библиографске хронологије, те указује на 4. распоне досадашње реконструкције Змајевих песничких почетака и пружа 5. допуна могућих разлога који су допринели (не)познатом следу навођења података у књижевноисторијској литератури.

Кључне речи: Ј. Ј. Змај, песма, Србска зора, Пролетно јутро, Летопис Матице српске (Српски летопис), Јужна пчела.

Животне и стваралачке путање Јована Јовановића Змаја (1833–1904) биле су предмет (нај)различити(ји)х истраживачких увида – од његова времена до данас. Систематизоване хронолошке податке о његовом животу оставио је Младен Лесковац (1969). Током стваралачког периода, дугог више од пола века, и касније, Змај је завредео статус националног песника, поистовећеног са судбином народа. Отуда се у литератури наметао закључак о лакоћи његовог певања. „Певао је у свакој животној ситуацији, разноврсно и много, надахнуто и пригодно. [...] Увек је знао на све да одговори својом песмом”, писао је Васо Милинчевић (1984: 196), а слично запажање наводили су и многи други – од Змајева доба до данас.

Постављана су питања „Да ли је Змај велики песник?” (Богдан Поповић¹), претходно „Да ли је Змај уопште песник?” (Љубомир Недић²), затим – чувено „Је ли *змај* прогутао *славуја*?” (Лаза Костић³), уз питања личне/биографске природе и друга. Ипак, чини се да је питање Змајевог ступања на књижевну сцену (дуго било) недовољно сагледано, уз честе материјалне грешке у библиографским подацима, услед чега и поред – чини се – кључних открића до којих се дошло пре пола века, још увек постоји потреба за реактуализацијом питања везаних за Змајеве песничке почетке. Тако је наше првобитно питање „Када је Змај написао своју прву песму?”⁴, прерасло у: „Зашто (и како) је Змајева друга песма постала прва?”

О крајње детињим склоностима и предодређеностима за окретање перу постоје сликовита, чак – симболична сведочанства у предговору *Певанији*, која се односе на најранији период песниковог детињства⁵. Уз то, познато је да – као и већина његових савременика – прве (праве) стихове написао је већ у ђачким данима. Наша заинтересованост за прве Змајеве стихове, прерасла је у заинтересованост за контекст њиховог објављивања.

Према доступним изворима, прву песму Јован Јовановић Змај написао је са свега тринаест година – 1846. године, пре појаве *Песма* Бранка Радичевића. Била је то глоса под насловом *Србска зора*, испевана по узору на родољубиву будницу Јована Хацића *Куда ћемо, штиа ћемо*, објављена у књижевном додатку темишварских новина „Јужна пчела” (бр. 4, 17. октобар 1851). Податак је дуже од једног века био непознат – веровало се да је прва Змајева испевана и објављена песма *Пролејно јујиро*, чији настанак је везиван за 1849. годину (песма је објављена у ЛМС-у, 1852. године). Ово питање осветљено је прегалаштвом Васе Милинчевића, али су резултати његовог

¹ В. текст о Змају у *Целокућним делима* (б. г. 83–101).

² Текст је имао наслов: „Шта је велики песник?”, в. Поповић 1972.

³ Мисли се на Костићеву књигу *О Јовану Јовановићу Змају (Змајови): њејову љевању, мишљењу и писању, и њејову добу* (1902), познатију као *Књићу о Змају*.

⁴ Са темом *У појрази за Змајевом првом песмом* учествовали смо на научној конференцији „Савремени токови у изучавању језика, књижевности и културе”, одржане на Филолошком факултету Универзитета у Београду, 27. и 28. маја 2022. године.

⁵ Прва се везује за благосиљање Симе Милутиновића Сарајлије да дечак постане песник (Хацић 1882: VI–VII), а друга за Гаврила Ползовића (1797–1865), породичног пријатеља и градоначелника Новог Сада, који је дечаку слао писма у стиховима. Према истом извору, Ползовић је једном приликом, држећи песнику оловку у руци, записао:

„Комшија Јова
Писма ова
Писа руком
Као куком
По леду” (Хацић 1882: IV)

Прво, романтизовано-симболично сведочанство наводе и Андра Гавриловић (2008: 514) и среће се на странама књижевне периодике – пратило је Змаја у јавности до краја века („Јавор”, 1874, бр. 31, стр. 974; бр. 32, стр. 1001).

истраживања остали на странама монографије *Из старих ризница* (1987), одакле су местимично и делимично навођени подаци о песми у другим изворима (нпр. Деретић 2007: 533). Заправо, разлози услед којих је песма *Србска зора* остала мање позната или непозната ширем кругу, могу се објаснити кроз околности из: 1. периода до њеног проналажења (кроз историјат листа) и 2. периода након њега (кроз библиографске непотпуности).

Сачувано је сведочанство о Змајевом сећању на ту песму као почетак свог књижевног рада – за који је, према речима песника (приликом обележавања педесетогодишњице рада), изгубљен податак о месту објављивања (в. ШЕВИЋ 1960: 78–79). По свему судећи, за живота Змај није ни на једном другом месту штампао поменути песму, али како је библиографски податак био непознат, читаво столеће песма се сматрала загубљеном, а њен текст налазио се на странама „Јужне пчеле”. Историјат часописа, те ретки сачувани примерци, несумњиво су имали утицаја на судбину Змајеве песме.

Лист „Јужна пчела” био је политичке оријентације и излазио је крајем 1851. и почетком 1852. године, с почетка у Темишвару, а потом у Новом Саду. Издавач и уредник био је Милорад Медаковић. Темишварски бројеви (од 3. октобра до 17. новембра) садржавали су и књижевну рубрику, у оквиру које је (према увидима Васе Милинчевића, потом и нашим) – песма објављена.

По свему судећи, песма *Србска зора* први и, до сада, једини пут прештампана је у Милинчевићевом тексту у књизи *Из старих ризница* (1987: 194). Мишљења смо да је данас, уз могућности електронског претраживања база података, за проналажење Милинчевићовог текста отежавајућа околност чињеница да је на другим местима (са несумњивим ослањањем на Милинчевића, без његовог имена) наслов песме навођен као *Српска зора*, а у оригиналу, те и наслову Милинчевићевог текста изворни облик: *Србска зора*.⁶

Будући да је још Васо Милинчевић указао на чињеницу да је „Јужна пчела” лист који „одавно представља прави раритет” (*Нав. дело*: 194), није изненађујуће што је увид у целокупан садржај овога гласила компликован и данас. Иако је лист излазио непуних годину дана, још увек нису дигитализовани сви бројеви.⁷

⁶ Другачије речено, након прештапвања, у литератури се местимично среће податак о овој Змајевој песми, али како се не помиње име Васе Милинчевића, већ само наслов песме прилагођен савременом правопису, преко Cobiss-а није могуће пронаћи никакав податак не само о песми, већ ни литератури о овој теми. Тек сазнањем о изворном облику наслова – долази се до заслуга В. Милинчевића и текста песме.

⁷ Првих шест бројева чувају се као фотокопија на Одељењу раритета, у Библиотеци Матице српске, а остали бројеви дигитализовани су непотпуно. Наш даљи рад на овоме питању резултираће учешћем на Међународном сипозијуму „Српска филологија – 75. годишњица”, који ће се одржати 27. и 28. септембра у Букурешту, и на којем ће (кроз тему: *Лист „Јужна пчела” (1851/52) – контекст, историја, значај*) бити покренуто и питање о могућим разлозима Змајевог оглашавања на том месту, које до сада – није добило објашњења.

Песма *Србска зора* није потписана пуним именом, већ обликом: „Ј. Ј-вић”⁸. Испевана је у четири катрена чији завршни стихови су заправо – стихови Јована Хаџића, у класицистичко-просветитељском духу, и данас има значај као прво јавно оглашавање песника. Отуда, један део нашега истраживања, посвећен песми *Србска зора* биће настављен у правцу проучавања листа „Јужна пчела”, а други је усмерен на песму *Пролејно јујиро* – која у књижевноисторијским прегледима има статус песме која је *проглашена* за прву (в. ДЕРЕТИЋ 2007: 727).

Песма *Пролејно јујиро* написана је две године након прве, а објављена је годину дана након ње. Управо чињеница да песме нису увек објављиване у години у којој су настале, отежавала је приређивачима Змајевих песама рад на уређењу издања. У предговору *Певанији* Антоније Хаџић пише:

„Нека је још на знање, да се песме у збирци овој нису могле хронолошки ставити у ред. Јер да су слагане оним редом како су излазиле на свет, то се не би слагало са хронологијом њихова постанка, а да су ређане по хронологији постанка им, то се опет не би могло строго и тачно извести ни са највећим напрезањем памћења” (1879: XXXV).

Током целог столећа почетак Змајевог певања везиван је за 1849. годину – и песму *Пролејно јујиро*. Наш увид открива недоследности не само у навођењу године, већ и – наслова. Навешћемо најзначајније изворе који су имали утицаја на потоња преузимања података о овој Змајевој песми.

Најчешће је навођен податак да је прва његова песма, *Пролејње јујиро*⁹, испевана 1849. године, по узору на Павла Поповића Шапчанина, а објављена у ЛМС-у¹⁰ 1852. године (МАКСИМОВИЋ 1906: 113; СКЕРЛИЋ 1966: 430, ЛЕСКОВАЦ 1972: 444¹¹). Песник ју је, за живота, уносио у издања својих песама – налази се на уводном месту у *Свим дојакошњим ѿесмама* (1871) и првој књизи *Певаније* (1882) – као песма која отвара књигу¹². Година 1849. убележена је уз песму у оба издања¹³. У предговору првој књизи *Певаније* Антоније Хаџић наводи следећи податак:

„Змај-Јован Јовановић појавио се на пољу наше књижевности први пут године 1849.

⁸ Представља назнаку песниковог потоњег, честог, коришћења различитих облика потписивања: иницијала, словних ознака, шифара, псеудонима.

⁹ У наставку ће бити објашњено да је првобитно објављена под насловом *Пролејно јујиро*, уз образложење о могућим разлозима који су – у литератури – допринели стилској варијацији у наслову.

¹⁰ Тада: „Српском летопису”.

¹¹ Лесковац не наводи годину, али је назива Змајевом „првом штампаном песмом”.

¹² Међу песамама груписаним под насловом: „Први покушаји”.

¹³ У *Свим дојакошњим ѿесмама* испод наслова, а у *Певанији* испод песме.

Прва његова песма: *Пролетно јујиро* штампана је у 86. књизи *Српској лейописа* год 1852” (1879: XVI).

Сведочанство о околностима које су на Змаја утицале, превасходно о књигама које је читао, оставио је на странама СКГ-а његов дугогодишњи познаник и сарадник, Јован Максимовић¹⁴, у тексту под насловом *Змајева лектира*. Пишући о књигама које су обликовале Змаја, Максимовић се присећа и књижевног почетка овога песника:

„Тако ми је једном Змај саопштио да је у раној младости са великом љубављу читао Павла Поповића Шапчанина и да су под утицајем Шапчанинове поезије постали и облик и садржина *Пролетњег јујира*, прве његове песме” (Максимовић 1906: 113).

Том приликом наводи да је Шапчанин и доцније био предмет Змајеве пажње, указујући на његово нарочито интересовање за *Славјанку*¹⁵. Нашавши се након Змајеве смрти (1904), у песниковој библиотеци у Сремској Каменици, Максимовић открива како је пронашао управо *Славјанку*, примерак који је лично послао песнику две деценије раније – „у одељку где су биле Змају најмилије књиге”¹⁶.

На више места Јован Скерлић је писао о „тешкој кризи” у српској поезији 1849. године, констатујући да се није издвајао песник који завређује знатнију пажњу. Издваја, једино, да се појавио „врло млад човек”, који се потписује као „Осијан” и који је „скренуо општу пажњу на себе”, те и Светозар Милетић (1852) запажа код њега „леп дар поезије” (1966: 428–429). Биће то, како је данас познато – будући Јован Јовановић Змај, чија склоност ка непотписивању песама властитим именом трајаће током читавог стваралачког века.¹⁷ Милетић наводи да је у том тренутку српска поезија „свеколико суморна”, те да јој је „особито прекопотребан био сјајан и велељепан метеор,

¹⁴ Јован Максимовић (1864–1955), један од најзначајнијих преводилаца са руског језика. Преводио је Ф. М. Достојевског, Л. Н. Толстоја, А. П. Чехова, И. С. Тургенјева, као и са немачког. За време школовања у Сремским Карловцима био је сарадник „Невена”. Докторирао у области славистике.

¹⁵ *Славјанка* – алманах пожунске и пештанске омладине, посвећен „роду српском и народу славјанском”, објављен 1847. у Будиму. Уредник је био Светозар Милетић, а сарадници Јован Илић, Јован Ђорђевић, Павле Поповић Шапчанин и друга, данас мање значајна, имена. Писане су претежно патриотске песме, са наглашеним родољубљем. У алманahu су најбројније песме управо П. П. Шапчанина (дванаест), који умире исте године.

¹⁶ Том приликом, са дугогодишњим интересовањем о литератури за коју се Змај занимао и коју је читао, Максимовић је направио библиографски попис већег дела Змајеве библиотеке (и књига и часописа).

¹⁷ „Попис имена, шифара и псеудонима” у књижевној периодици друге половине 19. века, који је сачинио Душан Иванић, доноси низ Змајевих потписа, избор из пет стотина псеудонима које је користио (в. 2008: 466–467).

да је потресе, електризира, оживи”, а нада је полагана у „сина г. Јовановића”.¹⁸ У књизи *Омладина и њена књижевност (1848–1871)* Скерлић наводи:

„Када је, 1849. године, шеснаестогодишњи Јован Јовановић почео певати... [...]”

Он је пропевао 1849, угледајући се на младе песнике који су се 1847. огледали у *Славејанци*. Павле Поповић Шапчанин био је један од његових првих узора, и прва његова песма *Пролећне јујиро* написана је по угледу на Шапчанинове стихове” (1966: 429–430).

Исти подаци налазе се и у његовој *Историји нове српске књижевности*, али нам пажњу привлачи следећа реченица:

„Још као врло млад човек, ђакујући у Пожуну, Змај је од 1848. почео певати, потписујући се као ’Осијан’” (истакла М. С.; 2006: 261).

Трагом наведених података, потражили смо број ЛМС-а из 1852. године. Увидом у странице најстаријег књижевног часописа, открива се да је Змај у томе броју објавио три песме: *Пролећно јујиро*, *Балага* и *Пастирче*. Све три потписане су истим псеудонимом: Осијан. Песма која је предмет наше пажње је, у ЛМС-у датирана, на следећи начин: „У Иригу, 1848. године”. Дакле, сва њена каснија прештампавања и помињања у литератури доносе податак који није у сагласју са податком наведеним у првом/часописном објављивању песме. С друге стране, изван академског круга, Српска читаоница у Иригу¹⁹ и данас, више од век и по након што је песма настала, у свим јавним представљањима установе, истиче податак да је управо на том месту Јован Јовановић написао своју прву песму – 1848. Уз то, знаје се понешто и о контексту Змајевог боравка у овом сремском месту: по свему судећи, песников отац (градоначелник Новог Сада), услед револуционарних збивања, склонио је породицу у Ириг, на годину дана.²⁰

Дакле, Српска читаоница у Иригу чува успомену на Змајеве песничке почетке²¹, са исправним навођењем године, али ипак – са погрешним навођењем наслова песме (*Пролећно* уместо *Пролећно јујиро*). Уз податак да је 1848. године породица Јовановић боравила у Иригу, на основу података које поседује Српска читаоница, и податка у Скерлићевој *Историји*, може се одбацити претпоставка да је у ЛМС-у погрешно наведена година, тј. по

¹⁸ В. писмо Светозара Милетића Јовану Хаџићу: „Бранково коло”, 1899. бр. 23–24, стр. 766.

¹⁹ Прва српска читаоница, отворена 1842. године.

²⁰ Нажалост, Читаоница у својим архивама не поседује документа која би употпунила иришки период Змајевог младалаштва.

²¹ Био је почасни члан библиотеке. Годину дана након песникове смрти (1905) у Читаоници је основано певачко друштво „Змај”, у његову част.

свему судећи, песму *Пролејно јујиро* млади Јован Јовановић написао је 1848. године (са петнаест година).

Важно је указати на чињеницу да ниједан од поменутих извора не наводи у потпуности према часописном извору податке о песми – наводи се другачије година или је по среди варијација у наслову.²² (Уз облике „пролетно”, „пролетње” и „пролећно”, забуни може да допринесе и чињеница да је Змај аутор и других, данас познатијих песама, сродних мотива и сличног наслова: *Пролећница* и *Пролећна њесма* (за децу). Међутим, те песме, осим што су из пера истог аутора, немају текстуалних веза са песмом *Пролејно јујиро* објављеном у ЛМС-у.)

Из литературе се наслућује закључак да је Змај свесно за почетак свога књижевног рада одабрао песму *Пролејно јујиро*, а не *Србску зору*. Према њој су рачунати сви значајнији јубилеји који су се односили на његов књижевни рад, превасходно двадестпетогодишњица²³ и, чувена – педесетогодишњица²⁴ његовог рада. Међутим, да изненађење буде веће – јубилеји су рачунати према 1849. години. Мала је вероватноћа да је песник погрешно навео годину приликом часописног објављивања, вероватнијим се чини да је пажња усмеравана на податак навођен у збиркама. Сумњу у веродостојност податка приметно је и Васо Милинчевић, наводећи да је песма испевана „наводно, 1849”, уз коментар да Змајева датирања првих песама нису поуздана (1978: 191–192), без додатних објашњења.

„У новој песми”, мислећи на *Пролејно јујиро*, примећује и Јован Деретић „осећао се утицај стихова појунских ђака из *Славјанке*” (*Нав. дело: 727*). Догађај који ће коначно одредити Змаја у правцу будућег певања представља сусрет с поезијом Бранка Радичевића:

„И данас се, – рече Змај, живо сећам оног необично пријатног, заносног утиска, који су на мене (као и на све друштво онога времена) учиниле Бранкове песме. То беше нешто ново, нешто своје, интимно, живо – никад у нашој литератури не чувено... нешто што се издвајало из једноликости и бледоће тадашњих песничких продукција и што ме је неодољиво, на јуриш, освајало. Ја се, као почетник песник, сасвим драговољно подадох утицају тако лепе поезије”²⁵ (Максимовић 1906: 114).

²² Скерлић се за своје тврдње позива на Максимовићев текст у СКГ-у. Мишљења смо да је отуда и погрешно наведен наслов песме код Скерлића. Максимовић наводи „*Пролејњег јујира*, прве његове песме”, те Скерлић у номинатив ставља облик *Пролејње јујиро* – уместо: *Пролејно јујиро*. У *Певанији* стоји (као и у ЛМС-у): „Пролетно јутро”, а у *Свим дојакошњим њесмама* „Пролетње јутро”. (Чак, у садржају *Лейојиса* среће се још једна варијанта наслова: *Прелесјно јујиро* – која није у сагласју са насловом уз текст песме, и по среди је очигледна грешка.)

²³ Године 1874. у Новом Саду је обележена двадесетпетогодишњица Змајева певања.

²⁴ Године 1899. у Матици српској обележено је педесет година Змајевог књижевног рада. (Том приликом Лаза Костић држао је говор из којег ће проистећи *Књига о Змају*.)

²⁵ Наводећи Змајеве речи, Максимовић у фусноти даје објашњење о томе да иако се „језик и стил овога пасуса у неколико разликују од језика којим се Змај служио у разговорима

Након почетног угледања на песнике окупљене око *Славјанке*, и епигонске почетке трагом Хаџића и Шапчанина (дакле, и првој и другој песми), изразит утицај на Змаја имаће – Бранко Радичевић. У истој години када је објављена песма *Пролејно јујиро* Змај надахнуто пише песму *Каг сам њрви њуји Бранкове њесме чииао* (1852).²⁶ И касније, везаност за Бранка заузимаће посебно место у животу и стваралаштву песниковом.²⁷

При данашњем увиду у могуће разлоге опредељивања за песму *Пролејно јујиро* као почетка властитог певања, долази се до три могућа разлога у којима су обједињени животни, поетички и семантички аспект. Прва два су претходно наведена у литератури, али их овом приликом постављамо у шири контекст.

1. Несумњиво је да као следбеник Бранка Радичевића, Змај се по Деретићевом запажању, Јована Хаџића, „првог свог песничког учитеља [...] можда касније нерадо сећао, јер је Хаџић био омрзнути противник његових нових идола, Вука и Бранка” (2007: 727).²⁸ У тренутку када је борба за народни језик достигла пуну афирмацију, млади песник који тек ступа на књижевну сцену морао се определити између „два различита концепта певања и мишљења: класицистичко-просветитељског и романтичарско-вуковског”, закључује Милинчевић у потоњим увидима, наводећи да се Змај није дуго колебао у опредељењу (1984: 187).²⁹

2. Други разлог, према сведочанствима савременика, огледа се у песниковом односу према властитом стваралаштву. „Доиста је био немаран према својим делима. Понекад их је заборављао, губио, остављао ван *Певаније* у коју је сабирао своју поезију. Затурио је, или намерно заборавио, чак и своју прву штампану песму” (додајемо – из дечачких дана), закључак је који наводи Божидар Ковачек (2009: 353). Сродан коментар узгредно, такође оставља и Васо Милинчевић: „Највероватније ће бити да он није желео [...] да му се поетски првенац везује за Јована Хаџића” (1978: 195).

3. Поврх свега тога, постоји и (до сада непримећен) разлог унутар самог текста, тачније разлог симболичке природе за истицање *Пролејњеј јујира*

књижевне природе, ипак су основне мисли Змајеве изјаве о Бранку овде сасвим тачно саопштене.” (*Истио*.)

²⁶ Змајева песма је својеврсна апологија Радичевићевог талента. Касније јој је промењен наслов у: „Бранковим песмама”.

²⁷ Његов бечки дневник показује да је присуствовао ексхумацији Бранка Радичевића 1883. године у Бечу. О његовом нарочитом залагању за пренос Радичевићевих земних остатака на Стражилово и стихованом сукобу са Лазом Костићем писали смо у претходном раду (в. Слобода 2021) и докторској дисертацији.

²⁸ О Вуковом и Бранковом утицају на Змаја сведоче бројни извори, и у литератури је томе придавана знатна пажња.

²⁹ Не треба заборавити да се већ почетком 1848. године појунска омладина оградила од посвете Бранкових *Песмама*, у којима је исмејан Јован Хаџић (в. „Српски народни лист”, 16. фебруара 1848, б, стр. 23).

као прве песме. Она тематизује – рађање песника. За мото песма има стихове Хомјакова³⁰:

„Я видѣлъ сонъ
Что будто я пѣвецъ”,

који су привукли пажњу и Младена Лесковца. У објашњењу на који начин су руски стихови постали мото, Лесковац се позива на Змајево писмо Милану Шивићу написано 20. децембра 1901. године (пред крај живота, пола века након што је песма настала), у којем се песник присећа:

„Ја за Хомјакова нисам знао све дотле док нисам дошао у Пожун. Ту сам у књижници српских ђака на лицеју евангеличком нашао збирку Хомјаковљевих песама – танка жута књижица, у којој не верујем да је било ни 50 песама. То ми је можда била прва руска књига коју сам видео. Мучио сам се да је разумем, пак ми се напoкон чинило као да нешто и разумем. Једна Хомјакова песма почиње ту са: 'Ја видјел сон' etc. - - - и ја то одмах зграбих као подесан мото за своју већ готову песму. – То вам је цела историја.”³¹ (1972: 444–445)

Без обзира на узоре према којима је песма обликована, *Пролетно јујиро* има вишеструки значај у Змајевом лирском опусу. У *Свим дојакошњим њесмама* и *Певанији* налази се на уводном месту, као песма која отвара књигу. У њој су присутна два мотива која симболизују певање: вила и гусле. Лирски сиже обухвата онирички моменат који се одвија у тренутку предоченом и у наслову песме: лирском субјекту, у сну, вила се обраћа речима:

„Силна чувства у груд'ма ти плове –
За то т' ево гусле јаворове,
Уз њих певај милом роду свом.”
(1852: 5)

Након буђења, проналажење гуслала на месту на којем их је вила у сну положила – резултира пропеваношћу:

„Узо б' гусле – ал' ми дрхће рука,
Запев'о бих, али сам промука'...

³⁰ Алексеј Степанович Хомјаков (1804–1860) – руски песник, сликар, публициста, теолог, филозоф.

³¹ У наставку Лесковац наводи како је могуће да је „Змај овде, ма и нехотице, нешто прећутао”, уз објашњење да је Хомјакова, за мото, неколико пута цитирао управо – Павле Поповић Шапчанин. Наведени су и подаци о две Шапчанинове песме, због чије форме, по Лесковчевим речима (уз уочен утицај и Радичевића), песма *Пролетно јујиро* позива на „опрезнију и свестранију експертизу” – и то ће бити предмет нашег засебног рада. Реч је о песмама: *Вечерња шейња* („Српски народни лист”, 19. септембра 1846, стр. 281а) и *Тујовање за Србијом* („Српски народни лист”, 2. марта 1847, стр. 65).

[...]

’Ми смо твоје, а санак прохуја!
 Тихо нешто из гусал’ зазуја –
 Сваки гласак на срце ми пао.
 Од милоте подвикнути мора’,
 Да се оре одјечи од гора.”
 (1852: 6–7)

Примећујемо да управо из текста ове песме (поред алузивне природе) проистекао је и чувени псеудоним – у обраћању лирском субјекту, вила каже: „Ти си *осијан* с богињина зрака, / Која певцу удешава пој” (истакла М. С.; 1852: 5). Предочен је мотив обасјаности (одабраности) – као симболична представа постајања песником. Из данашње перспективе (праћењем еволутивних токова српске лирике и генезе и распона Змајевог опуса) – начињен је антологијски пример доброг одабира. У том периоду, до краја века, у обликовању фигуре песника (и његове лирске биографије), важно место припада тренутку који се односи на: чин постајања песником. И у опусу других аутора тематизовано је рађање песника кроз онирички моменат, уз мотив проналажења гусала на јави (*Моје њокајаније или зачећак новога њјенија* Јована Драгашевића, *Моје љусле* Матије Бана, *Међу звездама* Лазе Костића).

Сасвим сигурно, будући јубилеји Змајевог песничког рада, поштујући досадашњи континуитет, биће рачунати према 1849. години, а овде објашњењени подаци, верујемо – скроман су допринос већ богатом животопису песниковом, и сугестија да у будућим освртима на Змајеве песничке почетке буду укључени сви, до сада, реконструисани детаљи, који потврђују високу свест о песничком раду – испољену од најранијих дана.

ИЗВОРИ

- Јовановић Змај, Јован. Српска зора. *Лужна њчела*, Темишвар, 1852, бр. 4, стр. 13. / Ј. Ј-вић?
- Јовановић Змај, Јован. Пролетно јутро. *Српски лејојис*, год. XXVI, књ, 86 (1852): 112–118.
- Јовановић Змај, Јован. *Све дојакошње њесме Змај-Јована Јовановића* I. Нови Сад: Српска народна задружна штампарија, 1871.
- Јовановић Змај, Јован. Певанија Змај-Јована Јовановића. *Одабране целокујине умојворене у њесми и њрози са ојцирним живојојисом Змај-њесниковим*. Нови Сад: Српска књижара Браће М. Поповића (Српска штампарија Дра Светозара Милетића), 1882.

ЦИТИРАНА ЛИТЕРАТУРА

- ГАВРИЛОВИЋ, Андра. *Знамениџи Срби XIX века*, Београд: Научна КМД, 2008.
- ДЕРЕТИЋ, Јован. *Историја српске књижевности*, Београд: Sezam Book, 2007.
- ИВАНИЋ, Душан. *Књижевна историја српског реализма*, Београд – Нови Сад: Институт за књижевност и уметност – Матица српска, 2008.
- КОВАЧЕК, Божидар. Јован Јовановић Змај, Звонимир Костић (прир.). *100 најзнаменијих Срба*, треће допуњено и измењено издање. Београд: Наша прича плус и Принцип, 2009, 351–357.
- ЛЕСКОВАЦ, Младен. *Јован Јовановић Змај (Хронолошки подаци)*. Одабрана дела Јована Јовановића Змаја, књ. 1, у редакцији М. Лесковца. Нови Сад: Матица Српска, 1969, 7–116.
- ЛЕСКОВАЦ, Младен. Напомене у *Антологија стварије српске поезије*. Нови Сад – Београд: Матица српска – СКЗ, 1972.
- ЛЕСКОВАЦ, Младен. *Змајев бечки дневник*. Нови Сад: Матица српска, 1983.
- МАКСИМОВИЋ, Јован. Змајева лектира. СКГ, Београд, (1906): књ. XVII, св. 2, стр. 112–123 и св. 3, стр. 191–206.
- МИЛИНЧЕВИЋ, Васо. 'Србска зора' – прва испевана и објављена Змајева песма". *Из ствари ризница*. Београд: Издавачка организација „Рад”, 1978, 190–202.
- МИЛИНЧЕВИЋ, Васо. Змајево вишегласје. *Творци и џумачи: Из српског романизма*. Београд: Просвета, 1984, 187–207.
- НЕДИЋ, Љубомир. *Целокуйна дела*, I, Београд: Народна просвета, б. г.
- ПОПОВИЋ, Богдан. Шта је велики песник? Зоран Глушчевић (прир.) *Ејоха романизма*. Београд: Нолит, 1972, 256–279.
- СЛОБОДА, Марија. *Павле Марковић Адамов: оснивач и уредник листа „Бранково коло”*. Зборник радова са међународног научног симпозијума Уметност и контекст 6: Заборављени уметници и уметничка дела. Ниш: Огранак САНУ у Нишу – УГ „Литера”, 2021, 89–104.
- СКЕРЛИЋ, Јован. *Омладина и њена књижевност (1848–1871): изучавања о националном и књижевном романизму код Срба*. Београд: Просвета, 1966.
- СКЕРЛИЋ, Јован. *Историја нове српске књижевности*. Београд: Завод за уџбенике, 2006.
- ХАЦИЋ, Антоније. Змај-Јован Јовановић. Предговор у: Певанија Змај-Јована Јовановића. *Одабране целокуйне уметворине у јесми и јрози са оцирним живојојсом Змај-јесниковим*. Нови Сад: Српска књижара Браће М. Поповића (Српска штампарија Дра Светозара Милетића), 1879, I–XXXII.
- ШЕВИЋ, Милан. Млади Змај (1833–1860). *Зборник историје књижевности*, књ. I. Одељење литературе и језика САНУ, 1960, 43–129.

Marija Sloboda

TRACING POETIC BEGINNINGS OF J. J. ZMAJ: CONFUSIONS AND DISCOVERIES
– CONTRIBUTION TO THE EXISTING RECONSTRUCTION

Summary

In the wake of inconsistent data in the literature about Zmaj's entry into the literary scene, the paper provides an overview of the existing information and – a contribution to the previous research results. The subject of the work is a reference to the poems *Srbska zora* (written in 1846, published in 1851 in the newspaper "Južna pčela") and *Proletno jutro* (written in 1848, published in 1852 in LMS). The paper examines 1. the publishing context, 2. poetic preference (the first poem was written based on the poetry of Jovan Hadžić, the second based on the poetry of Pavle Popović Šapčanin), 3. the poet's subsequent affinity to these poems, which contributed to the confusion in the establishment of bibliographic chronology, 4. it points to the ranges of the existing reconstruction of Zmaj's poetic beginnings and 5. it provides possible additional reasons that contributed to the (un)known sequence of citing data about these poems in Serbian literary history. The work highlights Vasa Milinčević's merits in this field and indicates that Zmaj's poetic beginnings have their roots even before 1849, as is often stated in the literature. Special attention is paid to the reasons that contributed to the findings that J. J. Zmaj declared the poem *Proletno jutro* as his first poem.

Универзитет у Београду
Филолошки факултет
Студентски трг 3, 11000 Београд
marija.sloboda@gmail.com